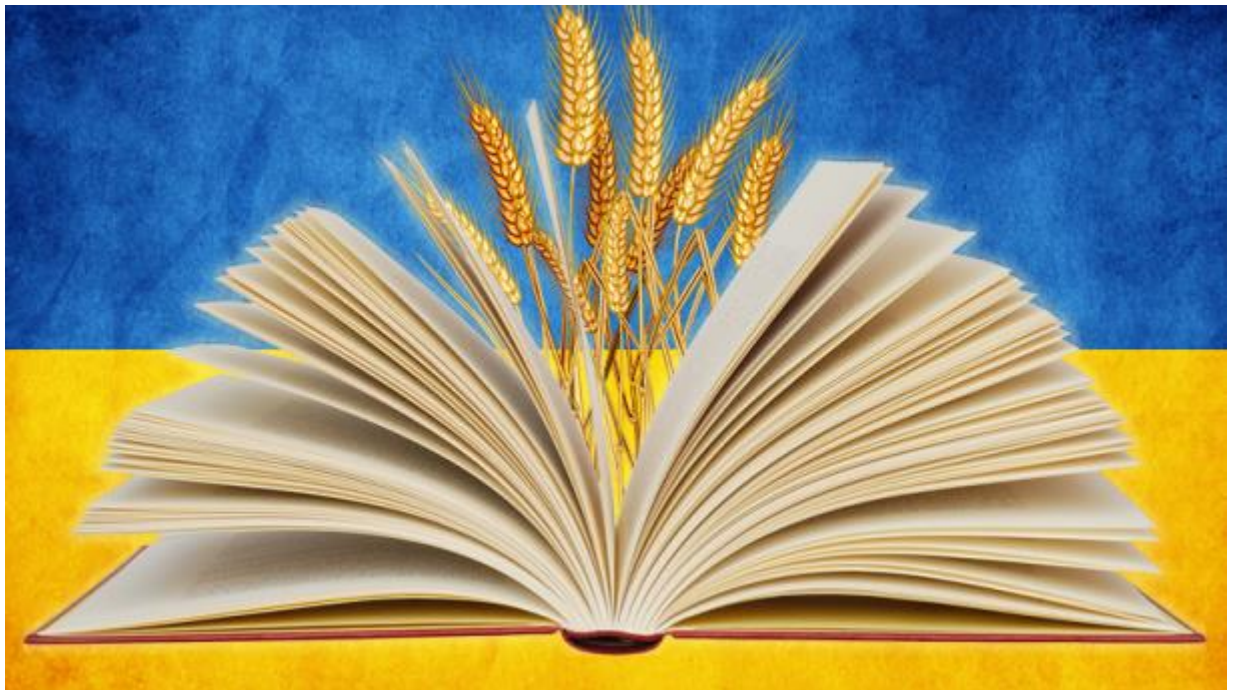

Відділ освіти, молоді та спорту Гадяцької міської ради Полтавської області
Комунальна установа «Гадяцький центр професійного розвитку педагогічних працівників» Гадяцької міської ради Полтавської області

Гадяцький ліцей № 2 імені Михайла Драгоманова
Гадяцької міської ради

Нестеренко Наталія Вікторівна
учитель української мови та літератури
Гадяцького ліцею № 2 імені Михайла Драгоманова
Гадяцької міської ради

ШЛЯХИ ФОРМУВАННЯ МОВНОЇ КОМПЕТЕНЦІ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Гадяч, 2023

Авторка: Нестеренко Наталія Вікторівна,
учитель української мови та літератури Гадяцького
ліцею № 2 імені Михайла Драгоманова Гадяцької
міської ради

Кваліфікаційна категорія: «спеціаліст вищої
категорії»

Педагогічне звання: «старший учитель»

Стаж роботи: 21 рік

У навчально-методичному посібнику «Шляхи формування мовної компетенції на уроках української мови» відображено технологію формування комунікативної компетентності здобувачів освіти.

У розробці враховані досягнення психолого-педагогічної науки як основи практичної діяльності педагога, а також власні напрацювання, вчителя, який прагне зробити урок української мови та літератури сучасним, компетентнісним і допоможе колегам забезпечити комунікативний розвиток здобувача освіти.

Подані вправи та завдання, їх теоретичний і практичний аспекти, спрямовані на створення в здобувачів освіти потреби самопізнання та самореалізації.

Рекомендовано для вчителів, учнів, батьків.

Рецензенти:

Наталія Харченко, заступник директора з навчально-виховної роботи Гадяцького ліцею № 2 імені Михайла Драгоманова Гадяцької міської ради
Надія Мирошніченко, консультант комунальної установи «Гадяцький центр професійного розвитку педагогічних працівників» Гадяцької міської ради Полтавської області

Схвалено та рекомендовано до друку рішенням консультаційно-методичної ради комунальної установи «Гадяцький центр професійного розвитку педагогічних працівників» Гадяцької міської ради (протокол № 1 від 02.02.2023).

ЗМІСТ

ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ МОВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ.....	6
РОЗДІЛ 2. ДІЯЛЬНІСНИЙ ПІДХІД ДО ФОРМУВАННЯ МОВНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ УЧНІВ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ	13
2.1. Формування здатності учня до аналізу й оцінки мовних явищ засобами моделювання.....	13
2.2. Формування орфоепічних і правописних умінь і навичок засобами ейдетики	24
2.3. Використання таблиць Шульце на уроках української мови	29
ВИСНОВКИ.....	32
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	34
ДОДАТОК 1.....	35
ДОДАТОК 2.....	38
ДОДАТОК 3.....	40

*Мова – це доля нашого народу,
і вона залежить від того, як
ревно ми всі плекатимемо її*

Олесь ГОНЧАР

ВСТУП

Зміни в суспільстві, беззаперечно, викликають зміни в освітньому процесі. Освіта - один з наймобільніших елементів сьогодення. Виклики, з якими ми зустрічаємося щодня, безумовно впливають на зміну форм і методів роботи вчителя, зокрема і вчителя-словесника. Адже саме від того, наскільки швидко ми зможемо інтегруватися в сучасний потік, залежатиме якого випускника сучасної школи ми підготуємо, наскільки наші здобувачі освіти в подальшому житті зможуть самореалізуватися. На сучасному етапі становлення нової української школи зростає роль учителя. Сучасний вчитель має велике покликання створювати нову модель освіти, яка б допомогла кожному учневі оволодіти ключовими компетентностями для майбутнього життя. Тому формування компетентного мовця шляхом підбору диференційованих методів і прийомів під час опанування різних мовознавчих тем є актуальним. Дана методична розробка познайомить вас із особливостями вибору технологій, методів та прийомів під час опанування різних розділів мовознавчої науки.

Дана робота повною мірою спрямована на реалізацію засад Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти, ідей концепції «Нова українська школа».

Тема полягає у визначенні найефективніших методів і прийомів у роботі вчителя-словесника при формуванні компетентного мовця, національно свідомої, духовно багатого мовної особистості.

Об'єктом дослідження у роботі є процес виявлення найефективніших методів та прийомів під час викладання української мови.

Предметом дослідження є вивчення особливостей практичного застосування елементів різних технологій, методів та прийомів у практичній діяльності вчителя-словесника; визначення ефективності їх для формування компетентного мовця.

Метою роботи є: розробка та впровадження в практику роботи навчальних матеріалів і методів навчання, які містять у собі психологічні, інтелектуальні передумови для підготовки випускника школи, який

використовує знання для розв'язання життєвих проблем, особистісного розвитку, соціалізації, успішного професійного становлення та облаштування особистого життя.

Актуальність зміни в підході до навчання на компетентнісний передбачає формування не лише предметної, а й ключових компетентностей, зміщення акцентів зі знанневого на діяльнісний освітній результат, підбір навчального матеріалу з огляду на корисність, потрібність його за межами школи; зміни у формах здійснення освітнього процесу потребують підбору відповідних форм і методів роботи вчителя-словесника.

Завдання:

1. Розглянути використання елементів різних технологій, методів і прийомів під час формування комунікативних компетенцій, а саме: прагнула познайомити з практичним застосуванням технології швидкісного читання (5-6 класи); створення та використання опорних схем і моделей (5-11 класи); застосування методів ейдетики (5 – 9 класи); використання вправ з ключами на уроках української мови (5-11 класи).

2. Створення ситуації успіху на уроках шляхом підбору ефективних форм і методів роботи.

Очікувані результати: формування предметних і ключових компетентностей шляхом збільшення практичної діяльності і скорочення для запам'ятовування обсягу теоретичного матеріалу.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ МОВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Сьогодні головними завданнями організації освітнього процесу є уникнення формалізму, розвиток творчого потенціалу кожного вчителя, створення в закладах освіти умов для постійного проведення педагогами експериментальної, дослідницької роботи, для самоосвітньої діяльності. Професійна діяльність педагога – це духовний, інтелектуальний та культурний потенціал, що дозволяє розвивати учня як особистість. Така важливість ролі педагога та результатів його діяльності зумовлює відповідні високі вимоги як до особистості, так і до професійної підготовки вчителя. Ефективність та сила впливу на емоції і свідомість учнів у великій мірі залежить від особистості самого вчителя.

Упевнений у собі педагог – джерело успіху його учнів.

Мета базової загальної середньої освіти — розвиток і соціалізація особистості учнів, формування їхньої національної самосвідомості, загальної культури, світоглядних орієнтирів, екологічного стилю мислення і поведінки, творчих здібностей, дослідницьких і життєзабезпечувальних навичок, здатності до саморозвитку й самонавчання в умовах глобальних змін і викликів.

Випускник основної школи – це патріот України, який знає її історію; носій української культури, який поважає культуру інших народів; компетентний мовець, що вільно спілкується державною мовою, володіє також рідною (у разі відмінності) й однією чи кількома іноземними мовами, має бажання і здатність до самоосвіти, виявляє активність і відповідальність у громадському й особистому житті, здатний до підприємливості й ініціативності, має уявлення про світобудову, бережно ставиться до природи, безпечно й доцільно використовує досягнення науки і техніки, дотримується здорового способу життя. [1]

Програмою визначено мету навчання української мови в школі (предметна) – формування компетентного мовця, національно свідомої, духовно багатой мовної особистості, а звідси і одне із завдань – ознайомлення з мовною системою й формування на цій основі базових лексичних, граматичних, стилістичних, орфоепічних і правописних умінь і навичок; здатності учня до аналізу й оцінки мовних явищ і фактів.

Визнання компетентнісного підходу провідним у навчанні передбачає формування не лише предметної, а й ключових компетентностей, зміщення акцентів зі знанневого на діяльнісний освітній результат. З огляду на суть зазначеного підходу, знання мають бути інструментом у розв'язанні життєвих проблем, засобом особистісного розвитку, соціалізації учнів, успішного професійного становлення та облаштування особистого життя. Так говорить нова програма з української мови. Тому зміст та форма підібраних вправ і завдань підібрано з огляду на корисність, потрібність його за межами школи. [2]

Для формування ключових компетентностей важливо зосередити зусилля на формуванні загальнопредметних умінь (працювати з інформацією, аналізувати, синтезувати, порівнювати, узагальнювати, висловлювати припущення і робити висновки, розв'язувати проблеми, працювати в команді, приймати рішення, ефективно спілкуватися, генерувати нові ідеї тощо), розвиткові критичного мислення й емоційного інтелекту.

У процесі навчання необхідно заохочувати й підтримувати самостійність мислення, що дає змогу учням розмежовувати власну й чужу думку, порівнювати й оцінювати їх, формувати систему ставлень.

Актуальними є завдання, що забезпечують формування в учнів умінь працювати з різноманітними лексикографічними джерелами. Привертаємо увагу до іншої важливої проблеми – навчання працювати в команді, групі, парі і методів, що сприяють цьому.

Як свідчить практика, не існує єдиної технології, методів та прийомів які можна застосовувати при вивченні різних мовознавчих тем для досягнення високої результативності. Тому довгий час вивчаючи питання удосконалення побудови уроку, виявлення найбільш доцільних форм організації діяльності, я прийшла до висновку, що кожна тема потребує різних підходів для отримання гарного результату.

Опанування мовними компетенціями цілковито залежить від опанування теоретичного матеріалу. Саме велика кількість правил з української мови, які потребують запам'ятовування, часто викликає зниження інтересу до навчання, складнощі в опрацюванні того чи іншого матеріалу. Тут у нагоді мені стають алгоритми дій, опорні схеми та моделі, які учні створюють самостійно, після виконання низки пошукових операцій.

Використання алгоритмів дій, опорних схем та моделей на уроках є важливим моментом у моїй роботі. На мій погляд, одне з найважливіших сучасних умінь учня - це вміння кодувати великий обсяг інформації, вибудовувати логічні ланцюжки для міркування, а значить, оволодівати новими способами діяльності, чого так не вистачає в сучасному, багатому на великий об'єм інформації освітньому процесі. Моделі, які створюють мої учні є інформаційними. Інформаційна модель – це модель, яка містить опис об'єкта або явища, в якому зазначені лише ті властивості, які важливі для розв'язування конкретної задачі. Так у створених учнями моделях, вміщено великий обсяг теоретичного матеріалу, який набуває нової форми.

Форма представлення у вигляді схем, моделей допомагає швидше та краще засвоїти матеріал української мови, закріплювати пройдений матеріал та застосовувати вивчений матеріал на практиці, вчить аналізувати та швидко знаходити потрібне правило чи інформацію з української мови.

Окрім того для створення алгоритмів дій, схем та моделей я використовую групову роботу. Групова робота - це унікальна організація уроку. Вона забезпечує тісну взаємодію між учнями і робить непрямим вплив вчителя. Він виступає організатором початку і кінця роботи: формулює

завдання, спільну інструкцію по його виконанню, разом з учнями бере участь в обговоренні, оцінюванні результатів. Етап спільної оцінки допомагає формуванню самооцінки і самоконтролю школярів. Дуже важливо, що оцінюється робота всієї групи, а не окремих учнів. Розбіжності думок у дітей обговорюються лише в групі. Робота учнів перетворюється із індивідуальної діяльності кожного учня в співпрацю. Учні вчаться домовлятися, враховувати інтереси кожного члена групи. Поступово учень починає відчувати себе частиною колективу, у нього формується навичка підтримувати дружні стосунки. Ця форма роботи має велике значення для формування самостійності здобувача освіти. Працюючи в команді, учень має можливість проявляти ініціативу (вибрати завдання, порадити, як організувати роботу, стати спікером); вчитися планувати свої дії, аргументовано доводити свою думку, бути відповідальним. Важливим є той момент, що учні мають можливість більше спілкуватися, адже у багатьох учнів присутній страх виступати публічно. Вони часто уникають дискусій, показуючи свою пасивність і неготовність до інтерактивної взаємодії під час опитування вчителем, а групове спілкування відбувається природно і без примусу. Робота в групах передбачає співпрацю між її учасниками, а співпраця - це шлях до розвитку, адже при виникненні певних запитань в учнів в групах, їхні однокласники можуть допомогти їм у пошуку відповіді на них. Взаємна допомога дозволить їм обмінятися своїми знаннями і засвоїти матеріал краще. Це означає, що учні зі слабкою успішністю також будуть залучені до діяльності, почнуть розвивати свої мовні навички.

Робота в групах привчає до дотримання загальноприйнятих норм поведінки, культури та етики. Підсвідомо, закладаються засади партнерства, поваги, толерантності, взаємодопомоги.

Складання алгоритмів дій, моделей та схем доречно застосовувати на кожному уроці, який передбачає опрацювання нового теоретичного матеріалу.

Одним із напрямків моєї діяльності є також використання елементів ейдетики на уроках української мови. Що таке ейдетика?

Ейдетика – вчення про пам'ять, засноване на образних враженнях, дозволяє утримувати та відтворювати образи та явища. Походить воно з грецької мови, де означало «образ», «картина», «зовнішній вигляд».[5]

Слово *ейдетичний* стосується здатності отримувати надзвичайно докладний, яскравий і детальний спогад, у грецькій мові воно означало «побачене».

Ейдетизм – це особливий різновид пам'яті, переважно на зорові враження, образи. Дозволяє втримувати та відтворювати надзвичайно живі образи раніше побачених предметів, об'єктів. Тією чи іншою мірою притаманний кожній людині, особливо у дитячому віці, але яскраво виражений рідко.[5]

Саме здатність до ейдетизму в учнів підштовхнуло мене на думку, що було б добре використати його у освітньому процесі.

Бо саме застосування елементів технології ейдетики дозволяє розвивати образну пам'ять, концентрувати увагу, логічне мислення, полегшує запам'ятовування складного теоретичного матеріалу. Усі ми знаємо, що на уроках української мови в учнів часто виникають проблеми із запам'ятовуванням слів-винятків. Якщо використовувати класичну техніку «зубріння», тобто механічний метод запам'ятовування, то дійсно вивчити об'ємний матеріал буває складно як фізично, так і психологічно. Саме такий підхід викликає втрату інтересу до навчання, адже, якщо необхідно засвоїти занадто багато різнопланової інформації, може виникнути відчуття, що все це опанувати нереально. Застосування елементів техніки ейдетики при формуванні орфографічних компетенцій робить цей процес набагато простішим, цікавішим, допомагає підтримувати інтерес до навчання в здобувачів освіти. У своїй діяльності використовую такий інструмент ейдетики, як роботу з асоціаціями: ланцюговим методом, який пов'язаний із асоціативними логічними зв'язками та метод зорових асоціацій. Ланцюговий метод заснований на тому, що будь-яке явище може спричинити за собою інше. Матеріал, при навчанні в цьому випадку, розкривається на основі логічних зв'язків, які можуть мати продовження. Зорові асоціації переважно передбачають наявність ілюстративного супроводу теоретичного матеріалу, особливо слід звертати увагу на яскравість та зрозумілість даних зображень для учнів. Завдяки кольоровим ілюстраціям у кожного учня народжується яскравий емоційний образ. Це дає можливість довготривалого запам'ятовування великого обсягу теоретичного матеріалу. Окрім того, у першу чергу, такий підхід є необхідним, на мою думку, для учнів, які люблять точні науки. Складні правила та винятки з них запам'ятовують без примусу зазвичай учні з гуманітарним складом розуму. Звісно, це не означає, що всі одразу стануть гуманітаріями, але складні випадки правопису не будуть їм здаватися такими складними, як на перший погляд.[9]

Важливим чинником при застосуванні методів ейдетики є створення позитивного мікроклімату та гарного настрою на уроці. Запам'ятовувати будь-який матеріал у гарному настрої, з посмішкою завжди легше, цікавіше і головне – ефективніше.

Упроваджуючи технологію ейдетики у свою діяльність, я прийшла до висновку, що процес навчання набуває невимушеного та гармонійного характеру, який відповідає природньому розвитку людського мозку. Зводиться до мінімуму психологічна напруга, опанування і засвоєння матеріалу має невимушений, захоплюючий і необтяжливий характер. Як результат, підвищення працездатності, інтересу до предмета, захоплення від власних можливостей і досягнень.

Усвідомлюючи, що володіння українською мовою є визначальним чинником і головною ознакою ідентичності української нації, розуміємо

наскільки важливо мати потужний словниковий ресурс, щоб бути освіченим носієм рідної мови. Що ж може допомогти нам у цьому? Звісно – це читання. Чим більше ми читаємо, тим більше ми знаємо, тим краще

можемо висловлювати власні думки, відстоювати свої переконання, врешті-решт демонструвати всьому світу свою ідентичність.

На жаль, все частіше ми чуємо скарги: “сучасні діти” не вміють вчитися, не читають, не вміють формулювати думки і висловлювати їх. Чому так сталося і як цьому зарадити? Це питання хвилює кожного педагога, багатьох батьків, та і взагалі суспільство. Падіння інтересу до читання – загальносвітова тенденція. Сьогодні, вивчаючи читання дітей і підлітків як соціальне явище, фахівці різних країн приходять до тривожних висновків. Чисельні соціологічні дослідження в Україні фіксують переміщення читання у структурі дозвілля дітей на 4-6 місце. Це підтверджують проведені в Україні соціологічні опитування, здійснені Інститутом соціології НАН України. За їхніми даними, у структурі культурного дозвілля людей на перше місце виходить звернення до гаджетів, а особливо це стосується молоді. Після годин віртуальної реальності дітям все складніше сприймати інформацію в класі. Наш мозок піддається впливу різноманітних факторів. Завдяки навколишньому середовищу ми можемо зробити наш мозок «сильнішим» або «слабшим». Якщо ми хочемо, щоб дитина могла спілкуватися, необхідно соціалізувати її. Ми можемо тренувати мозок дитини і змінити її життя так, щоб воно було успішним в соціальній, емоційній сферах. Саме таким тренажером на уроках української мови стало застосування таблиць Шульте та виконання завдань з ними. Але до використання таблиць Шульте на уроках української мови я підійшла не зовсім традиційно. Таблиці Шульте стали виконувати не лише функцію прийому швидкочитання, а й тренажеру для очей. Останні дослідження показують, що після 11 років навчання в школі 30% учнів мають проблеми із зором. Причин розвитку короткозорості виділяють три: спадковість, перевтома і перенапруження очей, травма. Проблема перевтоми та перенапруження очей є дуже актуальною на сьогоднішній день в освітньому процесі. Адже кількість інформації, яку опрацьовують наші здобувачі освіти, величезна. І опрацювання цього інформаційного потоку здійснюють саме органи зору. Тому першим етапом роботи з таблицями Шульте є саме фізкультхвилинка для очей. У моєму трактуванні використання таблиць

Шульте виконує декілька функцій:

- фізкультхвилинка для очей;
- розвиток навичок швидкісного читання;
- збагачення словникового запасу;
- розвиток мовлення;
- розвиток уваги та пам'яті.

Окрім того такий вид діяльності допомагає зекономити час на уроці, забезпечити міжпредметні зв'язки, застосовувати елементи технології швидкочитання не лише на уроках української літератури, забезпечує пізнавальний розвиток учнів, робить урок емоційно наповненим та цікавим.

Оскільки упровадження такого виду роботи на кожному уроці вже мають свої результати, вважаю доцільним його використання. Дослідження

результатів читання вголос на початку 5-го класу та в кінці 6-го; медичні довідки про стан здоров'я учнів говорять про те, що 78% відсотків учнів на кінець 6-го класу значно покращили техніку читання, 100% учнів мали зір на рівні початку 5-го класу, у 68% значно збільшився словниковий запас, 100% учнів назвали цей вид роботи найцікавішим і найулюбленішим на уроці. Як саме практично відбувається робота з таблицями, ознайомимося в наступному розділі.

Ще один вид роботи, який я широко застосовую у своїй педагогічній діяльності – це використання вправ із ключами. Такий вид роботи не є новим, але під час формування саме орфоепічних і правописних умінь і навичок, на мою думку, є найбільш доречним і результативним. Суть у тому, що самого лише знання теоретичного матеріалу не досить, щоб забезпечити грамотність. Для цього потрібна також різноманітна, ефективна і постійна практика письма, виконання навчально-тренувальних вправ, які мають виробити навички безпомилково і швидко застосовувати опрацьований теоретичний матеріал на практиці, працювати усвідомлено, адже правописна практика тісно пов'язана саме з процесами мислення та дій.

Також слід відзначити, що виконання таких вправ є засобом формування як зовнішньої, так і внутрішньої мотивації. А мотивація завжди була, є та буде фундаментом для будь-якої діяльності, найважливішим чинником у освітньому процесі. Лише наявність мотиваційного компоненту може забезпечити ефективний навчальний процес. Адже лише тоді, коли будь-який вид діяльності у нас викликає інтерес, ми можемо розраховувати на ефективність та результативність.

Чим же можна зацікавити учнів під час вивчення правопису української мови? У моєму випадку це стали вправи з ключами.

Пошук таких ключів сприяє концентрації уваги учнів, активізує їхнє мислення, створює ситуацію успіху на уроці для кожного учня, а вчителю дає змогу чітко окреслити мету заняття, використати виховний потенціал вислову. Крім того, подібні вправи виконують ще одну, не менш важливу функцію: формують правописну компетенцію школярів.

Для кращого засвоєння орфограм та для миттєвої перевірки виконаного завдання самим учнем використовуються заковані в текстах вправ патріотичні слова, прізвища відомих українців, прислів'я, приказки, фразеологізми, крилаті вислови або їх частина.

Враховуючи нові виклики, з якими зустрілася українська освіта протягом останніх трьох років: дистанційне навчання, змішана технологія навчання, вважаю вправи з ключами дієвим засобом при оцінюванні та самооцінюванні рівня сформованості комунікативних компетентностей учнів. Адже виконання вправ із ключами дає змогу без великих затрат часу об'єктивно оцінити рівень оволодіння певними навичками як самому учню, так і вчителю. Також кожен здобувач освіти може сам скоригувати результати своєї діяльності та внести зміни до записів.

Можливості, які надають нам вправи з ключами:

- наявність мотивації;
- мала затрата часу на уроці;
- миттєве отримання результату;
- об'єктивна самооцінка та оцінка вчителем рівня засвоєння орфографічних вмінь та навичок;
- можливість учня здійснити корекцію власних результатів;
- зацікавленість діяльністю;
- розвиток уваги;
- радісне збудження від досягнутого результату;
- підвищення самоповаги особистості;
- виховання національно свідомої, духовно багатой мовної особистості;
- прилучення через мову до культурних надбань українського народу й людства загалом.

Приклади авторських вправ із ключами буде наведено в додатку 3.

Звісно, це далеко не всі методи і прийоми, які я використовую у своїй педагогічній діяльності. Для кожного розділу мовознавчої науки, для кожної вікової категорії потрібно добирати відповідні форми роботи. Але використання схем та моделей, застосування методів ейдетики, використання таблиць Шульте, вправ із ключами довели свою ефективність. Практичне їх застосування забезпечує компетентнісний підхід до вивчення української мови, формує в учнів ключові компетентності, такі як: вміння розв'язувати проблеми, набувати досвіду застосування знань, самостійно здобувати знання й підвищувати власний освітній рівень; знаходити й аналізувати інформацію, критично мислити, обстоювати власну позицію; оцінювати предмети, явища, події, власні й чужі дії і вчинки; уміти співпрацювати в колективі; приймати рішення й брати на себе відповідальність за результат; організовувати свою роботу; пропонувати нові шляхи й способи розв'язання проблеми; виявляти стійкість перед невдачами та проблемами, радіти власним успіхам і досягненням.

РОЗДІЛ 2. ДІЯЛЬНІСНИЙ ПІДХІД ДО ФОРМУВАННЯ МОВНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ УЧНІВ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

2.1. Формування здатності учня до аналізу й оцінки мовних явищ засобами моделювання

Урок, на мою думку, має формувати свідоме ставлення до вивчення рідної мови, тому вчителю необхідно створювати оптимальні умови для вироблення в здобувачів освіти комунікативних умінь та навичок, що сприятиме розвитку умінь аналізу, синтезу, порівняння, узагальнення, систематизації теоретичного матеріалу. Узагальнюючі схеми та моделі теоретичного матеріалу включають активніше в роботу зорову пам'ять. Це полегшує розумову діяльність, сприяє швидкому засвоєнню теоретичного матеріалу, вказує шлях до практичних дій.

Схема – спрощене зображення в загальних рисах системи, будови чогонебудь або взаєморозташування, зв'язку частин чогось.

Опорні схеми, моделі, на мій погляд, не тільки урізноманітнюють форми проведення уроків, роблять їх такими, що легше запам'ятовуються, емоційними, а й розвивають логічне мислення учнів, сприяють глибокому і послідовному засвоєнню матеріалу, служать підмогою в практичній діяльності учнів для закріплення умінь і навичок, розвитку мовлення.

Використання узагальнюючих моделей і опорних схем, що містять головні теоретичні відомості і факти, систематизують розрізнені поняття та явища і подають їх здобувачам освіти у сконцентрованому вигляді, включають активніше в роботу зорову пам'ять. Це полегшує розумову діяльність, сприяє швидкому засвоєнню теоретичного матеріалу, вказує шлях до практичного його застосування.

Окрім того, створення моделей самими здобувачами освіти дає їм можливість відчувати себе юними науковцями, які власноруч створюють правило, а, отже, кожна дитина може почувати себе успішною на уроці. Робота в групах над створеннями схем і моделей вчить чути і поважати думку інших, працювати в команді; дає можливість розкритися та розвиватися усім учасникам освітнього процесу, незалежно від вихідних умов їх інтелекту.

Робота над створенням схем і моделей формує у здобувачів освіти новий тип мислення - теоретичний, що дозволяє досліджувати і зрозуміти складність світу, орієнтуватися в нестандартних ситуаціях, будувати життя без підказки; виховує інтерес до пізнання, до пошуку нових джерел інформації; сприяє прояву таких особистісних якостей, як здатність до співпраці в колективній навчальній діяльності і за її межами, самостійність в досягненні мети, відповідальність за результати; розвиває бажання і вміння вчитися, які забезпечують розвиток особистості в підлітковому і юнацькому віці, рішення задач професійного і життєвого самовизначення.[6]

Завдяки такій діяльності складні та великі правила перетворюються на зручні та зрозумілі схеми та моделі. П'ятиразове повторення теоретичного матеріалу протягом уроку сприяє запам'ятовуванню інформації саме під час освітнього процесу. Усі схеми та моделі, які створюються на уроках, фіксуються в зошитах для моделювання, які зберігаються з 5-го по 11 класи. Моделі та схеми учні записують використовуючи кольорові олівці, ручки з пастами різних кольорів, різні шрифти, розміри букв, тобто мають можливість для самовираження. «Кольорове правило» має більше шансів на швидке запам'ятовування. До кожної моделі обов'язково є коментар (словесне прочитання).

Як усе це виглядає практично? Порівняймо.

Візьмемо до прикладу розділ мовознавчої науки «Лексикологія» у 5-му класі.

Беззаперечно, однією з найскладніших тем у цьому розділі для розуміння є розрізнення багатозначних слів та омонімів. Адже, на думку здобувачів освіти, омоніми і багатозначні слова характеризуються за спільною ознакою: вони полісемічні, тобто, володіють не одним, а кількома значеннями.

Ось так цей теоретичний матеріал подає підручник.

Ознаки омонімів

Слова, які однакові за звучанням і написанням, але різні за лексичним значенням, називають омонімами. **НАПРИКЛАД:**

кран – кран	коса – коса
	

Омонімія і багатозначність

Омоніми потрібно відрізняти від багатозначних слів. **ПОРІВНЯЙМО:**

Багатозначне слово	Омоніми
✓ <i>крило</i> (птаха, літака) Лексичні значення цього слова пов'язані між собою, впливають одне з одного	✓ <i>кран</i> ¹ (умивальника) ✓ <i>кран</i> ² (підйомний) Ці слова не пов'язані між собою лексичним значенням

Немає подібності між значеннями ↓ ОМОНІМИ	Є подібність між значеннями ↓ БАГАТОЗНАЧНЕ СЛОВО
<i>довгий ніс – ніс книжку</i>	<i>голка їжачка – голка для шиття</i>

У мене впродовж багатьох років діяльності виникало питання як же пояснити учням, що вживання таких слів у різних контекстах розкриває їх особливість зберігати певний семантичний зв'язок або не мати його зовсім і саме в цьому і полягає відмінність багатозначності слів від омонімії?

Я прийшла до висновку, що тут у нагоді стане складання схематичного алгоритму дій, після виконання проблемно-пошукових завдань.

Завдання 1

«Впізнати слово»

- Літальний орган у птахів - це.... (крило)
- Несуча поверхня літака – це....(крило)
- Лопать вітряка -.... (крило)
- Великий перелітний птах з довгими ногами, шиєю і гострим дзьобом, живе на лісових та степових болотах ... (журавель).
- Довга жердина, приладнана біля колодязя як важіль для витягування води... (журавель).
- Народний сюжетний танець, у якому танцюристи зображують великого перелітного птаха з довгими ногами, шиєю та гострим дзьобом... («Журавель»)
- Поетичний (рідше прозовий) повчальний твір, невеликий за обсягом, у змісті якого використовується алегорія... (байка)
- Тканина з бавовни, м'яка на дотик, з якої виготовляють пелюшки, постільну білизну, піжами, дитячі речі... (байка)
- Гібрид осла з кобилою, свійська в'ючна тварина... (мул).
- Маленькі часточки мінеральних і органічних речовин, що осідають на дно водоймищ, осад... (мул).

Завдання 2

Поєднати синоніми зі словами, що аналізуються, визначити відмінність між словами

Крило (птаха)	байковий	байка (твір)
Крило (літака)	замулений	мул (осад)
Крило (вітряка)	безкрилий	байка (тканина)
Журавель (птах)	журавлиний	мул (тварина)
Журавель (колодязь)	мулятко	танок «Журавель»

Завдання 3

Дослідження

Які із запропонованих синонімів підходять лише до одного слова?

Чому?

Чи є щось спільне у лексичному значенні багатозначних слів?

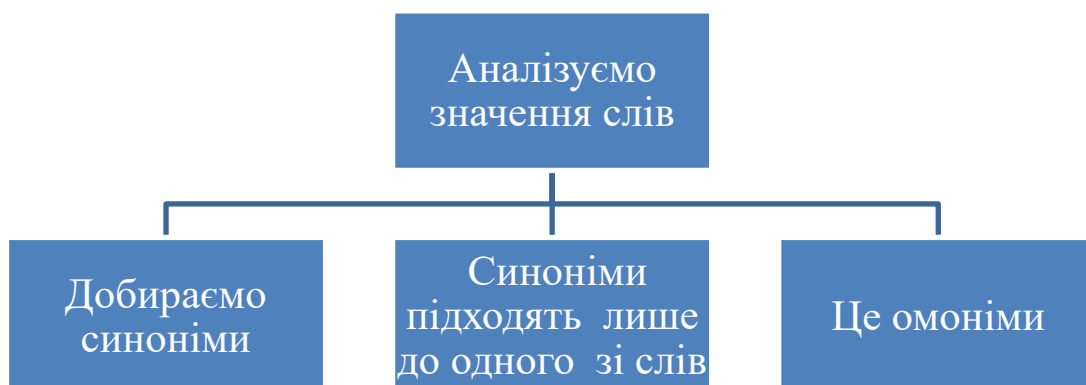
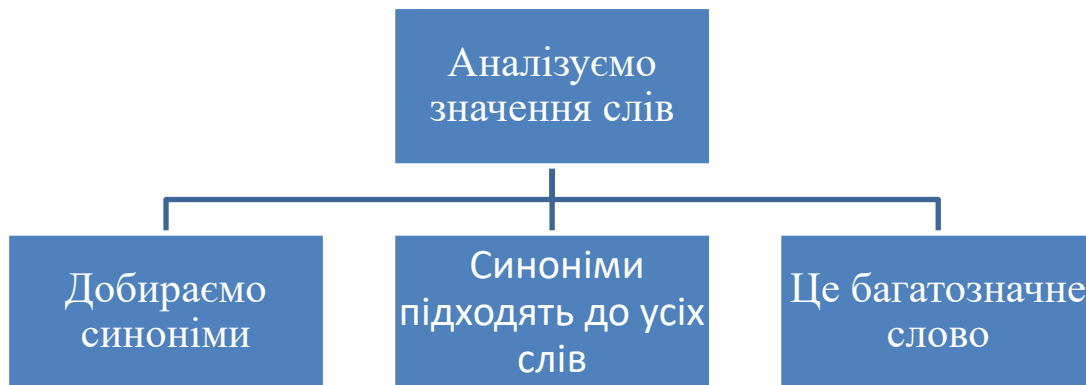
Омонімів?

Зробіть мені висновок про те, як розрізнити багатозначні слова та омоніми.

Висновок .Якщо синоніми підходять до усіх слів, то це багатозначні слова, якщо для кожного слова різні синоніми, то це – омоніми.

Завдання 4

Складання схеми алгоритму дій

З цього чітко простежується висновок, що багатозначні слова зберігають семантичний зв'язок. Їх значення співвідносно з основним значенням вихідного слова. Омоніми не пов'язані між собою будь-яким

загальним значенням. До багатозначних слів можна підібрати загальний синонімічний ряд. Омоніми не мають спільних синонімів.

Отже, бачимо, що така діяльність допомагає швидко, доступно зрозуміти доволі складний програмовий матеріал. Складання та застосування алгоритмів дій підходить також до використання при вивченні таких тем української мови, як «Морфеміка і словотвір», «Морфологія», «Синтаксис». Адже завжди простіше виконувати будь-яке завдання, якщо маєш чіткий і зрозумілий план дій.

Розглянемо особливості роботи зі схемами та моделями. Для прикладу візьмемо матеріал із теми «Фонетика».

Одним із складних понять у фонетиці є характеристика звуків. Адже недаремно, починаючи ще з початкової школи, кожного року учні опановують секрети українського фонетичного аналізу. Однією з цікавих тем для дослідження вважаю розділ фонетики, який вивчає звуки мови.

Візьмемо для прикладу характеристику звуків за дзвінкістю – глухістю. Ось яке правило необхідно запам'ятати учням.

Дзвінки і глухі

За участю голосу й шуму приголосні звуки поділяють на дзвінки і глухі.

Дзвінки приголосні – це звуки, утворені з голосу й шуму (з перевагою шуму).

Глухі приголосні – це звуки, утворені тільки із шуму.

Звукові пари

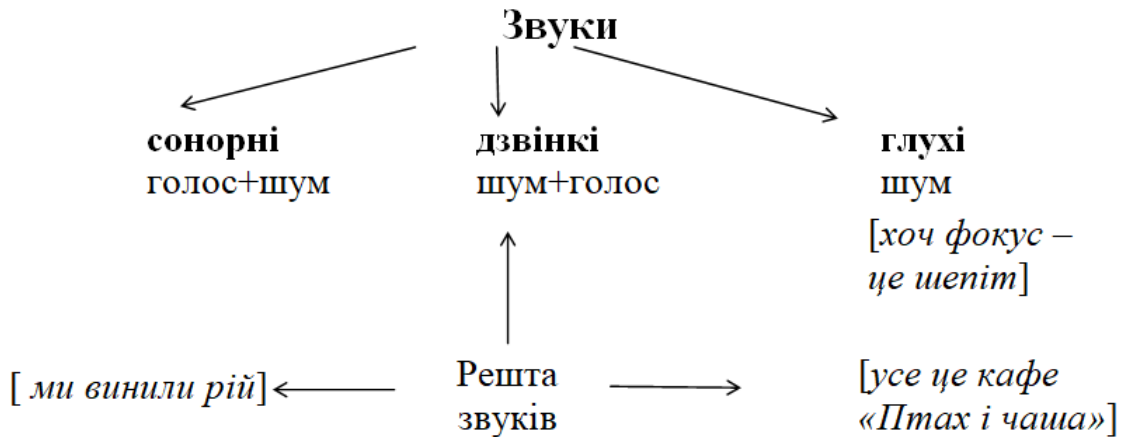
Дзвінки і глухі приголосні, крім [ф], утворюють пари.

Дзвінки	б	д	д'	з	з'	дз	дз'	ж	дж	г	г	–
Глухі	п	т	т'	с	с'	ц	ц'	ш	ч	к	х	ф

За межами глухих і дзвінких

Звуки [в], [м], [н], [л], [р], [й], а також відповідні їм м'які [н'], [л'], [р'] не належать ні до дзвінких, ні до глухих. У цих звуках голос переважає над шумом.

Порівняймо теоретичні відомості для запам'ятовування, вміщені в підручнику з моделлю, яку ми створили разом зі здобувачами освіти.

2. Для закріплення матеріалу пропоную виконати наступні завдання:

2.1. Дібрати і записати слова, які

а) починаються на сонорні (чи глухі), виділити ці звуки іншим кольором:

б) записати слова, у яких сонорні (чи глухі) приголосні стоять усередині слова (виділити їх):

в) записати слова, які закінчуються на сонорні (чи глухі), обвести їх кружечком (форму виділення можна узгоджувати зі здобувачами освіти, бажано запропонувати їм пояснити свій вибір, обрати разом найбільш доречний варіант із запропонованих):

Місто, усмішка, факт, етнограф, кремезний, дивак, воля, осавула, радість, кирея, йойкнути, війт, тактовність, мушкет, шанобливість, куліш, цікавість, незалежність, хоробрість, страх, чемність, річ, порядність, степ, совість, галас, сотник, любов, чоло.

А) місто

воля

незалежність

любов

радість

йойкнути

Б) усмішка

осавула

сотник

чоло

кирея

війт

факт

кремезний

хоробрість

чемність

порядність

совість

тактовність

шанобливість

цікавість

В) етнограф

дивак

страх

річ

степ

галас

мушкет

куліш

Слова можна підбирати довільно, а можна тематично. У такому разі можна дати завдання скласти невелику розповідь, оповідання чи лінгвістичну казку.

Не менш об'ємним для запам'ятовування є правило про співвідношення звуків і букв.

Букви та звуки

В українській мові здебільшого *одній букві* відповідає *один звук*. **НАПРИКЛАД:** *будинок* [будінок].

Але є букви, які можуть позначати по два звуки. Або ж дві букви позначають один звук.

Букви	щ	ї	дж	дз
Звуки	[шч]	[йі]	[дж̣]	[дз̣]

Букви *я, ю, є* можуть позначати два звуки або один:

Букви	я	ю	є			
Звуки	[йа]	[а]	[йу]	[у]	[йе]	[е]

СПІВВІДНОШЕННЯ ЗВУКІВ І БУКВ

Букви	Що позначають
щ	Два звуки [шч] : <i>щука</i> [шч́ука]
ї	Два звуки [йі] : <i>їсти</i> [йі́сти]
я, ю, є	1. ОДИН звук [а], [у], [е] та м'якість (напівпом'якшеність) приголосного, ЯКЩО стоять після букви на позначення приголосного: <i>маля</i> [мал'а́].

2. ДВА звуки [йа], [йу], [йе], ЯКЩО стоять на початку слова, а також після букви на позначення голосного, букви *й*, апострофа чи м'якого знака: *яма* [йа́ма], *моє* [мо́йе], *м'яч* [м'йа́ч], *мільярд* [м'іл'йа́рд]

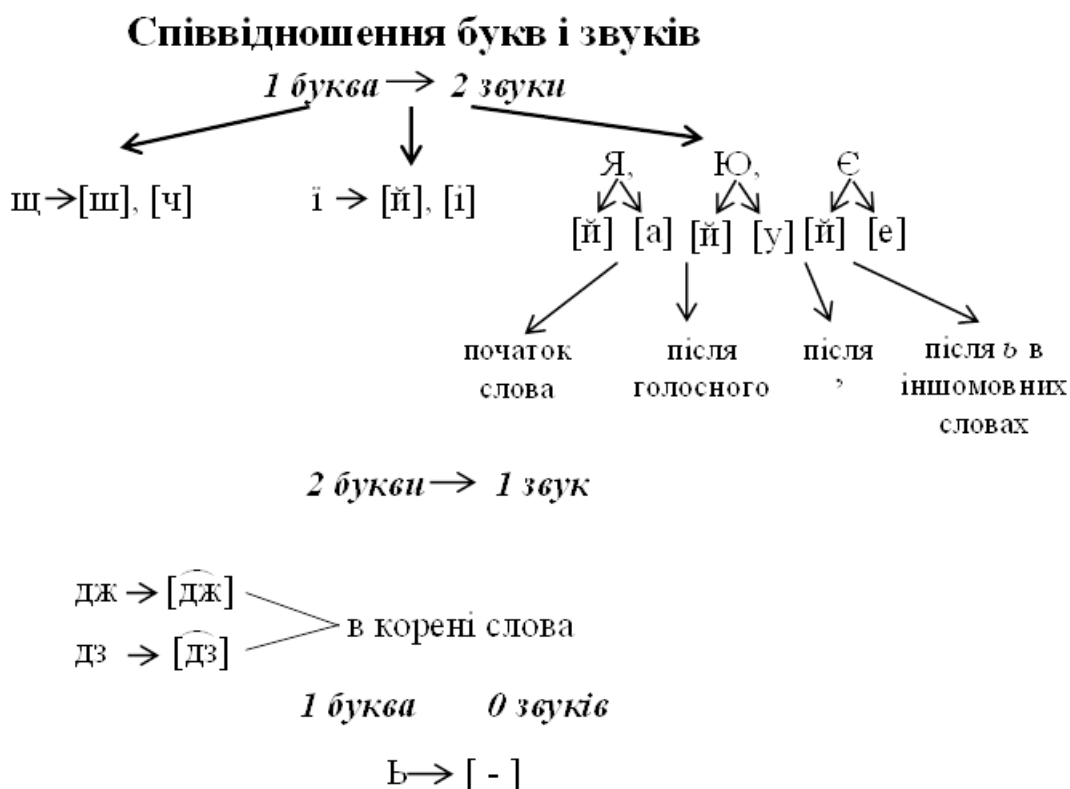
дж
дз

1. Злиті звуки [дж̣], [дз̣]: *ходжу* [ходж̣у́], *дзига* [дз̣йга́].
2. Окремі звуки [д] і [ж], [д] і [з], якщо [д] належить до префікса, а [ж], [з] – до кореня: *підземний* [п'ідз̣емний]

ь

М'якість приголосного: *день* [ден']

Такий обсяг теоретичного матеріалу ми вмістили в ось таке схематичне зображення.

Ще однією темою, яка викликає неабиякі труднощі в здобувачів освіти є чергування приголосних при словозміні. При вивченні правил чергування при творенні прикметників від іменників за допомогою суфікса –ськ(ий) створюємо з учнями **ілюстративну модель** (таким чином велике за обсягом і не завжди зрозуміле правило перетворюється на схему). На прикладі цього матеріалу розглянемо, як практично відбувається підготовка та створення схем та моделей.

Крок 1

1. Записати слова, утворити від них прикметники за допомогою суфікса –ськ(ий):

Острог –	острозький
Арциз –	арцизький
Запоріжжя –	запорізький

2. Порівняйте свій запис із записами на моніторі (правильну форму запису виводжу на екран)

Крок 2

Дослідження

1. Який суфікс мають прикметники, що утворилися?
2. Назвіть кінцеві приголосні основи іменників.

3. Які букви прочергувалися?
4. За якої умови відбулися зміни приголосних?
5. Скільки процесів чергування приголосних відбулося?
6. Зробіть мені висновок про те, які зміни відбуваються при творенні прикметників від іменників за допомогою суфікса –ськ (ий) (заслуховуємо варіанти відповідей учнів, обираємо найбільш досконалий)

Висновок

При творенні прикметників від іменників, основа яких закінчується на г, з, ж за допомогою суфікса –ськ (ий) відбувається подвійне чергування: приголосні г,з,ж чергуються з нулем звука, та з; у прикметнику утворюється суфікс –зьк(ий).

Крок 3

Виконання завдань за аналогією

1.Проблемно-пошукові завдання:

- Для яких ще приголосних характерне найдавніше чергування? (к, ц, ч; х,с, ш)
- Чи може це впливати на інші випадки творення прикметників за допомогою суфікса –ськ(ий)? (припущення учнів).
- Що потрібно зробити, щоб підтвердити або спростувати наші припущення? (провести дослідження)

Дослідження

Кременчук -	кременчуцький
Вінниця -	вінницький
Гадяч –	гадяцький

Зробіть мені висновок про те, які зміни відбуваються при творенні прикметників від іменників за допомогою суфікса –ськ (ий).

Висновок

При творенні прикметників від іменників, основа яких закінчується на к, ц, ч за допомогою суфікса –ськ (ий) відбувається подвійне чергування: приголосні к,ц,ч чергуються з нулем звука, та ц; у прикметнику утворюється суфікс –цьк(ий).

Волноваха –	волноваський
Одеса-	одеський
Калуш -	калуський

Висновок

При творенні прикметників від іменників, основа яких закінчується на х, с, ш за допомогою суфікса –ськ (ий) відбувається чергування приголосних х,с,ш з нулем звука; у прикметнику утворюється суфікс –ськ(ий).

Крок 4

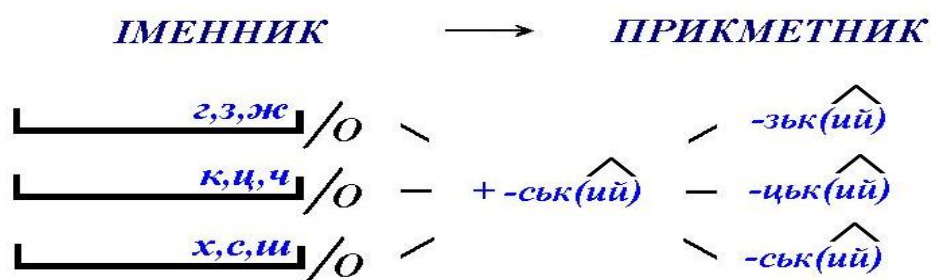
Систематизація матеріалу

Зробіть мені загальний висновок про зміни приголосних при творенні прикметників від іменників за допомогою суфікса –ськ(ий).

Висновок

Якщо основа іменника закінчується на г,з,ж, то при творенні прикметників за допомогою суфікса –ськ(ий) відбувається подвійне чергування: приголосні г,з,ж чергуються з нулем звука, та з; у прикметнику утворюється суфікс –зьк(ий); якщо основа іменника закінчується на к,ц,ч, то при творенні прикметників за допомогою суфікса –ськ(ий) відбувається подвійне чергування: приголосні к,ц,ч чергуються з нулем звука, та ц; у прикметнику утворюється суфікс –цьк(ий); якщо основа іменника закінчується на х,с,ш, то при творенні прикметників за допомогою суфікса –ськ(ий) відбувається чергування приголосних х,с,ш з нулем звука; у прикметнику утворюється суфікс –ськ(ий).

Ілюстративна схема, яку ми створили разом з учнями.

Однак є слова-винятки, правопис яких потрібно запам'ятати, адже чергування тут не відбувається.

Можна використати таку мовознавчу знахідку:

Казах із тюрком на баскому коні рушили до Мекки.

Крок 5

Проблемно-пошукові завдання

1. Чи можемо завершувати роботу над цим матеріалом? (Не можемо)
2. Чому? (Не перевірили інші випадки).
3. Які? (Особливості творення прикметників від іменників за допомогою суфікса –ськ(ий), основи яких закінчуються на інші літери).
4. Чи можемо висловити припущення про те відбуватиметься у таких випадках чергування чи ні. (Припущення учнів).

Дослідження

Біла Церква –

Бориспіль –

Хуст -

білоцерківський

бориспільський

хустський

Крок 6

Творче завдання

1. Що об'єднує всі іменники? (назви українських міст).
2. Чи можете встановити, у яких областях знаходяться ці міста? (Не всі).
3. Що можемо зробити? (Встановити це з інших джерел).

Домашнє завдання:

1. З'ясувати та записати область, у якій знаходяться міста.
2. Знайти і записати назви українських міст, у яких будуть відбуватися чергування при творенні прикметників.

Звісно, це далеко не всі схеми, які ми створюємо на уроках української мови разом зі здобувачами освіти, їх набагато більше.

Ефективність використання моделей та схем при формуванні комунікативних компетентностей полягає ще й у тому, що моделі та схеми залишаються на класній дошці протягом усього вивчення теми. Завдяки цьому в учнів постійно задіяна зорова пам'ять та мимовільне запам'ятовування.

Враховуючи виклики сьогодення, а саме застосування технології змішаного навчання, за умови здобуття освіти засобами дистанційного навчання, підготовка до створення моделей і схем залишається такою ж як на прикладі, а схему чи модель пропонуємо готового зразка, яку обговорюємо разом з учнями. Обов'язковим елементом уроку є ознайомлення з правилом, вміщеним у підручнику, проведення порівняльної характеристики з моделлю чи схемою.

Здобувачі освіти самостійно обирають зручний для них спосіб опанування теоретичного матеріалу (правило або модель чи схема), але, як свідчить практика, учні віддають перевагу моделям і схемам, навіть ті школярі, які раніше не працювали з ними.

Можливості, які надає нам створення та використання схем і моделей на уроках словесності:

- розвиток теоретичного мислення;
- розвиток логічного мислення;
- вміння аналізувати, систематизувати, узагальнювати матеріал;
- підключення зорової пам'яті;
- вміння працювати в парі, групі;
- ситуація успіху для кожного здобувача освіти.

Зразки схем та коментарі до них ви можете знайти у додатку 1.

2.2. Формування орфоепічних і правописних умінь і навичок засобами ейдетики

Усі ми знаємо, що низький рівень орфографічних навичок учнів залишається чи не найбільшою проблемою для вчителів-філологів.

Працюючи в школі, я зрозуміла, що на сучасному етапі розвитку освіти особливої актуальності набуває навчання, основна мета якого – розвиток цілісної, духовно багаті особистості, формування її ключових компетентностей, збагачення суб'єктного досвіду, розкриття й реалізація творчих можливостей з урахуванням індивідуальних і вікових потреб. Оптимальним для становлення такої особистості є інтерактивне що передбачає зміну форм взаємодії в освітньому процесі, завдяки чому учень стає рівноправним суб'єктом пізнавальної діяльності.[4]

Аналіз програми з української мови, підручників, письмові роботи здобувачів освіти переконують у необхідності створення спеціальної методики навчання учнів при опрацюванні складних випадків із теми «Орфографія».

Із власного досвіду знаю, що гарним помічником стануть прийоми ейдетики, які допоможуть запам'ятати складні орфографічні правила та винятки з них. Адже ейдетизм не лише допомагає учням легко запам'ятовувати, а й взагалі полегшує засвоєння будь-якого матеріалу, що є важливим при формуванні орфоепічних і правописних умінь і навичок.

При вивченні мовної науки найбільш доречним, на мій погляд, є використання методів асоціацій та аналогій, що полягають в активізації та використанні асоціативного мислення учня для генерування нових відкриттів. При використанні таких видів роботи запам'ятовування складних, нецікавих винятків із правил, словникових слів перетворюється на активну захоплюючу гру дитячої уяви та логічного мислення. Складні випадки правопису здаються легкими та доступними для учнів.

Розглянемо практичне застосування методів ейдетики на прикладі роботи над правописом ненаголошених –е-, -и- у словах, написання яких потрібно запам'ятати.

Роботу над створенням асоціативних пар проводжу в декілька етапів.

І етап

1. Робота зі сформованими асоціативними парами.

- Поєднайте слова «із загубленими літерами» з повними словами так, щоб вони підходили до їх лексичного значення.

- Запишіть ці пари.

Л..мон	з сливами
П...ріг	гривня в
К...шеня	лев на
Л...вада	синя
Ц...буля	морський
Л...ман	Кислий

Ком...н	пічний
---------	--------

- Який голосний є підказкою у першій парі (другій, третій...)?
- Зробіть мені висновок про те, як полегшити запам'ятовування слів з ненаголошеними [e] та [и]

Висновок

Написання слів з ненаголошеними [e] та [и] простіше запам'ятати, якщо користуватися асоціативними парами, де у другому слові є буква-ключ до правопису слова, яке потрібно запам'ятати.

2. Робота в парах

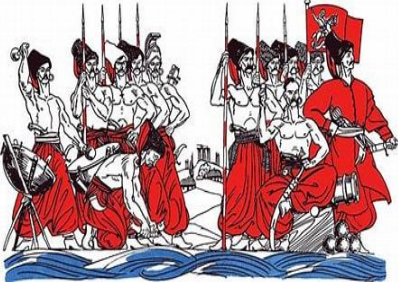

Учні отримують слова для запам'ятовування та завдання двох рівнів: перший рівень – виконати завдання аналогічне попередньому, коли вчитель дає готові слова, потрібно лише поєднати за лексичним значенням та «повернути додому літеру, що заблукала»; другий рівень – самостійно підібрати асоціативні пари.

Маємо такий практичний результат.

Ч..мпіон	чек у
Кр..ниця	водиця
Д..станція	швидкісна
Пр...стиж	професії
Кор...дор	вузький, довгий
Д..када	дев'ята
Д...ректор	добрий, один
Кал..ндар	паперовий
М...даль	для тебе
Г..рой	для мене
Р..монт	у мене
П..нал	у портфелі
Ім..нини	у мене
Ар..фметика	чисел
Пш..ниця	поле
В..падок	із життя
В..рблюд	у пустелі
Д..ржава	незалежна
Кол..ктив	колег
Л..генда	про лелеку
М..лодія	весела
М..тро	Києва
Вул..ця	дитинства
М..нулий	тиждень
М..стецтво	музичне
Абр..коса	у Микити

Пр..парат	для дітей
-----------	-----------

Асоціативні пари стануть у нагоді і при вивченні теми «Уподібнення приголосних звуків». Для полегшення сприймання навчального матеріалу пропоную завдання на створення асоціативних пар, у яких сумнівний приголосний є першим у слові-парі (слова можна розміщувати у будь-якому порядку, спосіб з'єднання обирати довільний). Такі завдання часто урізноманітнюють відповідними ілюстраціями на екрані.

Ка..ка	«Запорозжці»	
Про..ьба	сина	
Ко..ьба	сіна	
Ле..ко	грати	
Боро..ьба	тяжка	
Ні..ті	гострі	
Кі..ті	горобця	
Ро..клад	заняць	

Лі..ба	чисел	
Во..зальний	кіоск	
Фу..больний	тренер	
Сму..ка	жовта	
Ро..печене	залізо	
..сипати	зерно	
Во..кий	гном	
Рю..зак	коричневий	

Розвиток мовлення

Ілюстрації можна використати для наступних завдань:

- Скласти та записати розклад занять у школі моєї мрії.
- Розповісти, що ви знаєте про професію сталевара?
- Хто є вашим спортивним кумиром. Чому?
- Намалювати словесно шлях зернинки до столу та інші.

Враховуючи сучасні реалії, при здійсненні освітнього процесу засобами дистанційного навчання, у нагоді стає робота з презентаціями. На екрані монітору у кожного є чітка інструкція до дій. Єдиним недоліком є те, що здобувачі освіти не мають можливості працювати в парах, тому більше

часу відводжу для обговорення індивідуальних результатів, вибору найбільш вдалої думки, наведення аргументів.

Можливості, які надають застосування методів ейдетики на уроках словесності:

- легке запам'ятовування складних орфографічних правил та винятків з них;
- залучення до діяльності усіх видів пам'яті;
- розвиток образного мислення;
- розвиток асоціативного мислення;
- формування орфоепічних і правописних умінь і навичок;
- довготривале запам'ятовування;
- цікава форма роботи на уроці.

2.3. Використання таблиць Шульте на уроках української мови

До ключових мовних компетенцій ХХІ століття віднесено розвинений словниковий запас, що визначає доцільність системної роботи над збагаченням словника учнів.

Невміння концентруватися на навчанні чи роботі – проблема сучасної людини. Від цього страждають і діти, і дорослі. Покращити ефективність мозкової діяльності допоможе простий, але дуже ефективний перевірений метод – вправи з таблицями Шульте.

Таблиці Шульте я використовую не лише для швидкочитання, а й як фізкультхвилинку для очей, засіб збагачення словникового запасу учнів, розвитку побудови мовлення, цікавий та захоплюючий вид роботи на уроці.

Можливості, які надає нам робота з таблицями Шульте:

- проведення цікавих фізкультхвилин;
- збереження зору здобувачів освіти;
- формування навичок швидкочитання;
- збагачення словникового запасу учнів;
- розвиток мовлення;
- міжпредметні зв'язки;
- цікаві форми роботи на уроці;
- формування довільної уваги;
- розвиток пам'яті

У своїй діяльності використовую найпростіші таблиці Шульте, що являють собою квадратний листок паперу шириною з книжкову сторінку, умовно розділений на 25 однакових квадратних осередків (5 рядів і 5 стовпців), в які шрифтом звичайного книжкового розміру безладно вписані букви.

Е	К	З	Ц	О
Б	Ф	А	Л	В
Н	ї	Р	Ш	У
Є	М	Я	С	Ю

І	Ь	Д	И	Г
---	---	---	---	---

Ось приклад роботи з однією з таблиць.

1. Гімнастика для очей, розвиток навичок швидкочитання

Кожен учень отримує роздруковану таблицю. Для знаходження відповідних букв використовуємо тупий кінець олівця.

Завдання звучить так:

- Знайти літеру: з, д, у, н, р, о, і, е, г, к, з, ц, в, у, ю, и, д, ь, є, н, б, а, ї, ш, м, с.

Як бачимо, виконуючи такі завдання, учні роблять гімнастику для очей, адже виконують 3-4 кругові рухи очима в правий бік, стільки ж само у лівий бік, розвивають навички швидкісного читання, розвивають увагу, пам'ять, мислення.

2. «Знайди слова»

Після фізкультхвилинки використовую ці ж таблиці Шульте для поповнення лексичного запасу учнів, розвитку уваги та пам'яті. Учні отримують наступні завдання:

- За 3 хвилини скласти і записати якомога більше слів, використовуючи букви з таблиці.

- Зачитати слова, які утворили (учні зачитують слова, не повторюючи ті, які вже називали однокласники).

- Пояснити лексичне значення незрозумілих слів (якщо такі трапилися).

- Я також також зачитую складені мною слова, не повторюючи тих, які назвали учні.

Надалі завдання до таблиць можуть ускладнюватися:

- Утворити та записати слова, які об'єднані спільною темою. Наприклад, шкільне життя, народні символи українського народу, державні символи, гасла незалежної України, народні звичаї та обряди та інші.

- Записати якомога більше слів, які починаються на одну букву.

- Записати якомога більше слів, які мають один склад.

- Записати якомога більше слів, які не можна поділити для переносу.

- Записати якомога більше слів, які називають абстрактні/конкретні поняття.

- Записати якомога більше власних назв.

- Записати якомога більше слів-синонімів/антонімів.

- Записати якомога більше слів, у яких букви я, ю, є позначають один/два звуки.

- Записати якомога більше слів для привітання.

Завдання можуть бути різноманітними, все залежить від креативності вчителя. Але на одному уроці доцільно давати лише одне завдання, а кожного уроку не повторювати та змінювати їх. Тоді такий вид роботи на уроці матиме постійний ефект неочікуваності та зацікавленості в учнів.

Бачимо, що використовуючи таблиці Шульте, ми можемо у цікавій формі опрацьовувати різні мовознавчі теми.

Для роботи використовую десяти різних варіантів таблиць. Кожного уроку використовую таблиці з іншим розташування букв. Головне обумовити час виконання завдання та чітко його сформулювати. Мабуть, у багатьох виникне питання, яким чином інтегрувати цей вид діяльності в умовах здійснення освітнього процесу засобами дистанційного навчання? Для цього ми з учнями виготовили десяти варіантів з різним розташуванням букв і пронумерували таблиці (у всіх здобувачів освіти вони ідентичні). Кожного уроку я обираю якийсь один варіант за номером і ми всі разом працюємо з ними. Це надає додаткову можливість відпочинку для очей, адже в цей час відсутній контакт з екраном пристрою, на якому працюють учні.

Як свідчить практика, робота з таблицями Шульте є однією з найулюбленіших на уроках для моїх учнів. Під час проведення рефлексії на питання «Яке із завдань вам було сьогодні найцікавіше?», 97% учнів завжди відповідають: «Робота з таблицями Шульте».

Зразки таблиць Шульте та варіанти завдань із відповідями ви можете знайти у додатку 2.

ВИСНОВКИ

Кожен урок не може бути схожий на попередній. І це залежить не лише від типу уроку, а в більшій мірі від змісту навчального матеріалу та підібраних вчителем методів, прийомів і форм діяльності на уроці. Саме від того, наскільки вдало педагог зможе спроектувати діяльність на уроці залежатиме кінцевий результат. Процес навчання не може спиратися лише на передачу знань. Головна задача вчителя – сформувати вміння використовувати набуті знання у повсякденному житті, робити аналіз і систематизацію інформації, висновки, самостійно ухвалювати рішення, критично мислити. Саме для досягнення цієї мети, я обираю такі види роботи, щоб спрямувати діяльність на оволодіння учнями ключовими мовними компетентностями: власне мовними компетенціями, мовленнєвими і комунікативними. Компетентнісний підхід до вивчення української мови орієнтує вчителя на використання різноманітних сучасних технологій, на добір ефективних методів формування національно свідомої компетентної мовної особистості. Тому намагаюся включати учнів у дослідницьку та проєктну діяльність, на кожному уроці обов'язковим є постановка та розв'язання проблемних, ситуативних завдань. При виборі певних форм роботи в першу чергу керуюся їх доречністю для оволодіння учнями ключовими компетентностями.

Важливим чинником для формування комунікативних компетенцій вважаю цілісність застосування когнітивного, особистісно орієнтованого та діяльнісного підходів. Врахування кожного з цих підходів є своєрідною платформою для проєктування уроку. Комплексна їх реалізація здійснюється шляхом упровадження окремих технологій, форм, методів, прийомів та засобів навчання. Такий підхід змінює традиційну систему, що передбачає формулу «знання-вміння-навички», на новий, у якому головне – вміння на практиці застосовувати теоретичні знання впродовж усього життя.

Важливим чинником є те, що презентовані мною види роботи елементом забезпечують і систему формування морально-етичних цінностей, таких, як повага до інших та самоповага, гідність, чесність, справедливість; соціально-політичних: повага до рідної мови і культури, патріотизм, волелюбство, культурний розвиток особистості, гуманне ставлення до довкілля. Багато уваги приділяється створенню позитивного психологічного мікроклімату, атмосфери довіри, доброзичливості, взаємної підтримки та поваги на уроці. Під час взаємодії учасників освітнього процесу формується вміння коректно висловлювати думку про результати роботи однокласників, давати поради щодо їх змін. Це допомагає зберегти особистісну цінність кожного здобувача освіти, формує адекватну самооцінку, зміцнює дружні стосунки, активізує пізнавальні процеси та розвиває критичне мислення, формується процес емпатії.

На мою думку, запропоновані форми і методи роботи забезпечують розвиток творчої, пошукової та аналітичної діяльності здобувачів освіти.

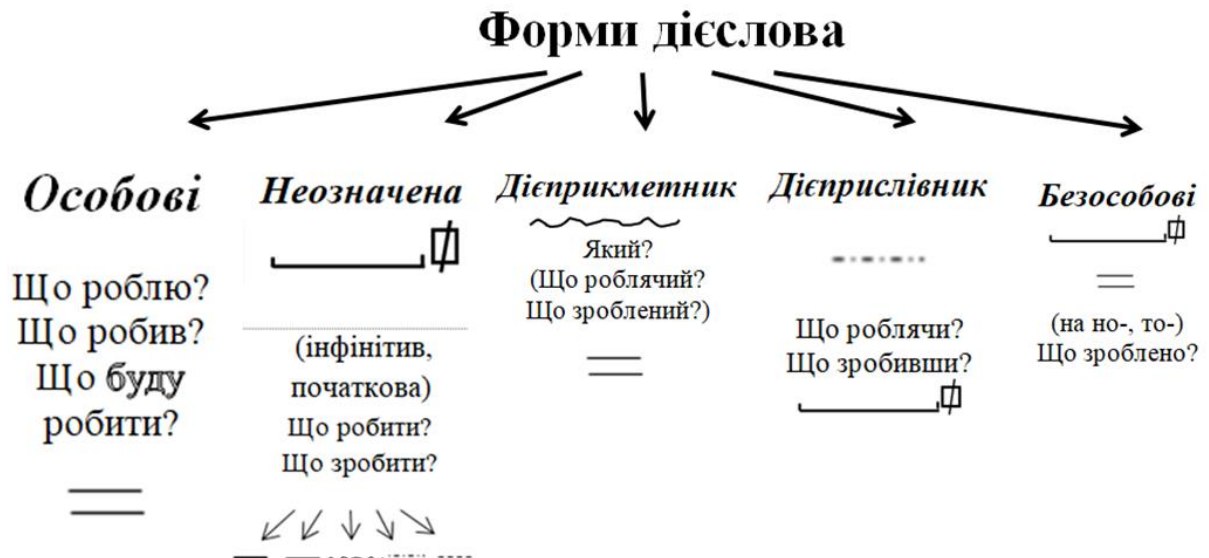
Завдання, які пропоную учням носять переважно пошуковий, дослідницький, проблемний, творчий характер; спрямовані на формування вміння застосування теоретичних знань на практиці, у повсякденному житті.

Як результат – сформована національно-мовна особистість: свідомий носій рідної мови, культури, історії, яка індифікує себе частиною великого єдиного народу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

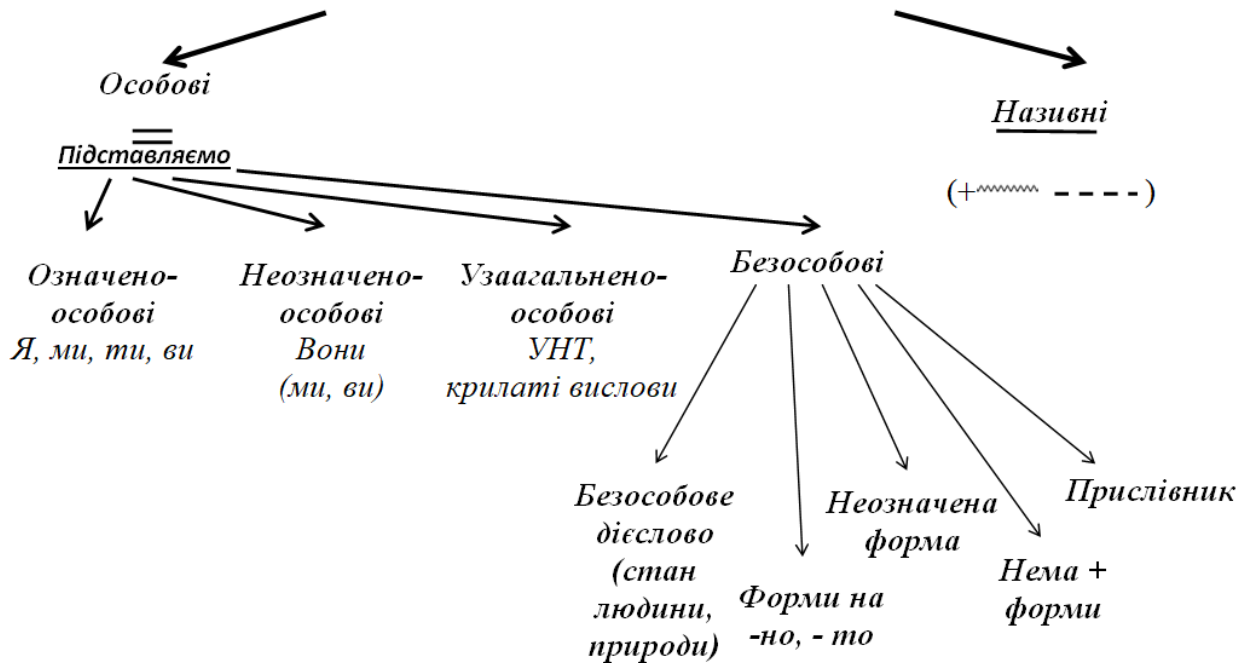
1. Про повну загальну середню освіту : Закон України від 16.01.2020 р. № 463-ІХ. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*, 2020, № 31, ст. 226
2. Про схвалення Концепції реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 року : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 14.12.2016 р. № 988-р. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/249613934>
3. Про деякі питання державних стандартів повної загальної середньої освіти : Постанова Кабінету Міністрів України від 30.09.2020 р. № 898. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/898-2020-%D0%BF#Text>
4. Нова українська школа: концептуальні засади реформування середньої школи / Міністерство освіти і науки України ; заг. ред.: Грищенко М. Київ, 2016. 36 с. URL : <http://mon.gov.ua/activity/education/zagalna-serednya/ua-sch2016/konczepczyia.html> (дата звернення: 25.04.2019).
5. Великий тлумачний словник сучасної української мови / [уклад. і гол. ред. В. Т. Бусел]. – К.; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2001. – 1440 с.
6. Кучеренко І.А. Теоретичні і методичні засади сучасного уроку української мови в основній школі : монографія / Ірина Кучеренко. – Умань : ФОП Жовтий О.О. – 2014. – 410 с.
7. Біляєв О. Лінгводидактика української мови : навч.-метод. посібник / Олександр Михайлович Біляєв. – К. : Генеза, 2005. – 180 с.
8. Нова українська школа: путівник для вчителя 5–6 класів : навчально-методичний посібник / за ред. А. Л. Черній ; відп за вип. В. М. Салтишева. Рівне : РОІППО, 2022. 168 с.
9. Інтерактивні технології навчання: теорія, практика, досвід: метод. посіб. авт. – укл.: О. Пометун, Л. Пироженко. – К.: А.П.Н.; 2002. – 136 с.
10. Пометун О., Пироженко Л. Сучасний урок: інтерактивні технології навчання. – К.: А.С.К., 2004. – 192 с.
11. Освітні технології: Навчально-методичний посібник / О.М. Пехота, А.З. Кіктенко, О.М. Любарська та ін.; За заг. ред. О.М. Пехоти. – К.: А.С.К., 2001. – 256 с.

Приклади схем та коментарі до них
7 клас

Дієслово має п'ять форм: особові дієслова, які відповідають на питання що роблю? що робив? що буду робити? , у реченні виступають присудком; незмінна неозначена форма, яка відповідає на питання що робити? що зробити? і може виступати будь-яким членом речення: присудком, підметом, означенням, додатком, обставиною; дієприкметник, який відповідає одночасно на два питання який? що роблячий? і який? що зроблений?, у реченні виконує роль означення, рідше присудка; незмінна форма дієприслівник, який відповідає на питання що роблячи? що зробивши? , в реченні виступає обставиною; незмінні безособові форми на –но, -то, які відповідають на питання що зроблено?, у реченні виступають присудком.

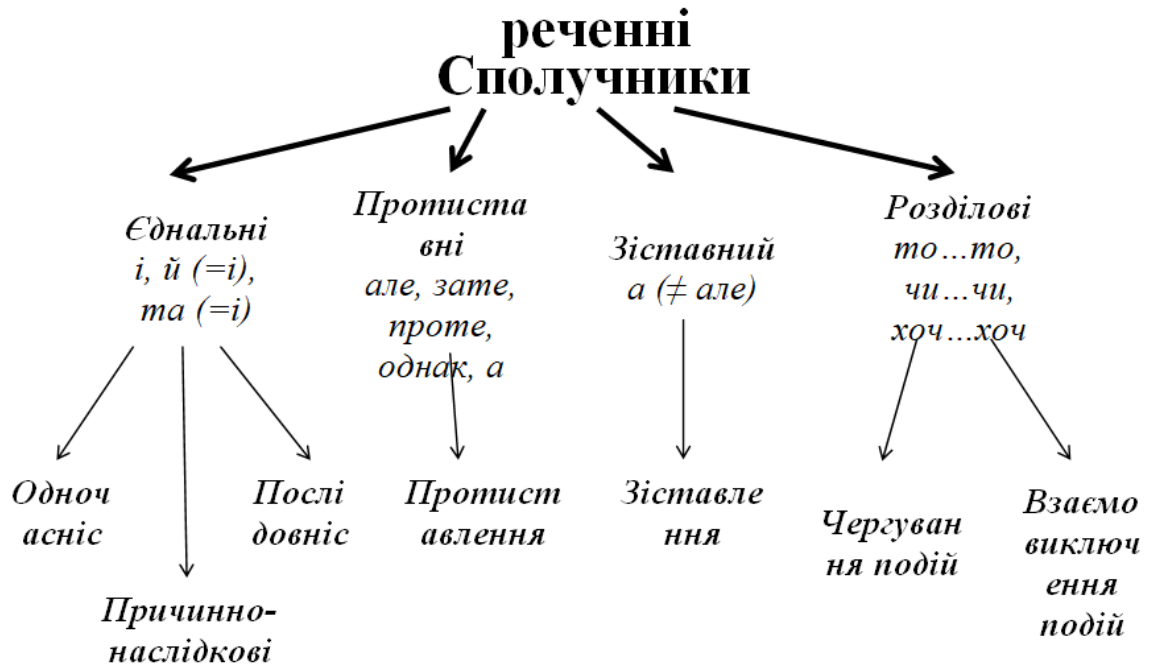
Односкладні речення

Односкладні речення поділяються на особові та називні. До особових відносять речення, у яких є лише присудок. Існує чотири види особових речень: означено-особові, у яких до присудка можемо підставити займенники я, ми, ти, ви; неозначено-особові, у яких до присудка можна завжди підставити займенник ВОНИ (ми, ви); узагальнено-особові, до яких відноситься усна народна творчість та крилаті вислови, які стали загальноживаними; безособові, у яких присудок може виражатися безособовими дієсловами, що вказують на стан природи чи стан людини, безособовими формами на -но,-то, неозначеною формою дієслова, прислівником, словами нема, не було, не буде.

Називні речення – це речення, у яких є один головний член підмет. У називному реченні можуть бути другорядні члени речення: додаток і означення. У називному реченні не повинно бути обставини.

Смислові зв'язки в складносурядному реченні

Встановити смислові зв'язки в складносурядному реченні допоможуть сполучники: якщо частини складного речення поєднані між собою єднальними сполучниками і, й (в значенні і), та (в значенні і), то між ними можуть виникати наступні смислові зв'язки: одночасність подій, послідовність подій та причинно-наслідкова залежність між подіями; якщо частини поєднані протиставними сполучниками: але, зате, проте, однак, а втім, то в складносурядному реченні події протиставляються (протиставлення); якщо частини поєднані зіставним сполучником а (який не можемо замінити на але), то в складносурядному реченні події зіставляються (зіставлення); якщо частини поєднані розділовими сполучниками: або, то, то...то, чи...чи, хоч...хоч, то в складносурядному реченні відбувається чергування або взаємовиключення подій.

Добірка завдань та відповідей до таблиць ШУЛЬТЕ

Таблиця № 1

Е	К	З	Т	І
Х	Ь	Д	Л	В
У	П	Р	Б	Н
Ж	М	Я	С	Ю
О	Ц	А	И	Г

Гасла українців:

Воля, свобода, мова, віра, армія, народ, нація, опір, гідність, сила, дух, відвага, мужність, хоробрість, сміливість, право, закон, незалежність, суверенітет.

Таблиця № 2

Б	І	У	Х	Ш
Н	Ц	Л	С	Я
О	Ь	Е	З	М
Й	И	Ж	Р	Т
В	П	К	Ч	А

Народні символи українців:

Верба, вишня, калина, соняшник, волошка, барвінок, лілея, мак, мальва, чорнобривці, вишивка, рушник, вінок, ікона, писанка, сонце, місяць, храм, замовляння, соловей, ластівка, зозуля, сокіл, журавель, жито, пшениця.

Таблиця № 3

Е	Ц	М	О	Ч
Ш	Р	И	С	П
Ь	К	Д	А	З
Ю	У	В	Б	Т
Я	Л	Н	І	Є

Слова, у яких букви я, ю, є позначають два звуки:

Ялина, явір, ялівець, ясен, яструб, як, мрія, сім'я, подвір'я, армія, боєць, дія, в'юн, снот, заєць, яр, ячмінь, юшка, завія, юрба, об'єм, прем'єра, комп'ютер, ательє, мільярд.

Добірка вправ з ключами

Пропоную декілька прикладів вправ із ключами на певні мовні теми.

1. Слова розподіліть у три колонки: 1) слова, у яких кількість звуків і букв однакова; 2) слова, у яких звуків менше ніж букв; 3) слова, у яких звуків більше, ніж букв.

Явір, огорожений, впоряджений, воджу, брязкіт, бриль, щедрій, малюнок, юрба, динька, знаємо, оцінювати, безкрайї, сяють.

Ключ. Із других від початку букв повинно скластися прислів'я.
(**Праця гори верне**).

2. Виписати слова у дві колонки: у праву – тільки із звуком [й], у ліву – з іншими м'якими приголосними звуками:

Поєдинок, сонце, рідня, соняшник, поле, якір, яма, нюанс, мрії, зима, тьохжав, брав, слизько, верба, ясен, зілля, чайка.

Ключ. З останніх літер прочитаєте закінчення прислів'я «Немає в світі миліше.....(**як своя країна**)».

3. Запишіть дані слова у дві колонки:

1) у яких вживається м'який знак; 2) у яких не вживається м'який знак.

Улюбленец.., козац..кий, різ..бяр, авторс..кий, їд..те, нен..чин, автентич..ність.

Ключ. Підкресливши перші букви, прочитаєте назву країни. (**Україна**)

4. Записати лише ті слова, які можна розривати для переносу.

Ранок, адже, юнак, стежка, пункт, один, вокзал, в'їзд, підживити, удень, двоє, олія, чабан, орач, алея, мрія, овес, веселка.

Ключ. З останніх літер отримаєте назву рослини- символу України (**калина**).

5. Випишіть слова у дві колонки: у першу – відбувається спрощення, у другу - не відбувається.

Пристрас/ний, форпос/ний, хвас/ливий, кількіс/ний, у доблес/ному, зап'яс/ний, знавіс/нілий, радіс/ний, у мас/ному.

Ключ. Підкресліть у кожному слові другу букву – прочитаєте словосполучення (**рідна мова**).

б. Запишіть слова у дві колонки: у першу з подвоєнням букв, у другу - без подвоєння.

Мит..ю, огнен..ий, скажен..ий, височен..ий, антен..ий, тьмян..ий, вроджен..ий, ден..ий, орлин..ий, узбіч..я, Хмельнич..ина, неждан..ий, адресован..ий, однозмін..ий, вікон..ий, роз'єднан..ий, олов'ян..ий, нескінчен..ий, електрон..ий, дерев'ян..ий, умотивован..ість, без..ахисний, аграрно-сировин..ий, гіл..я, антропоген..ий, туман..ий.

Ключ. Підкресліть у кожному слові першу букву – прочитаєте вислів В. Сухомлинського (**мова – духовне багатство народу**).